

УДК 35.078

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.11>

Сергій Вікторович Медведенко,

доктор філософії,

Одеський державний університет внутрішніх справ,

кафедра адміністративної діяльності поліції (старший викладач);

 <https://orcid.org/0000-0001-9441-8552>,

e-mail: kz.cv@ukr.net;

Максим Віталійович Забуранний,

Одеський державний університет внутрішніх справ,

кафедра адміністративної діяльності поліції (викладач);

 <https://orcid.org/0000-0002-4576-5053>,

e-mail: maxxximus7@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ**

Статтю присвячено проблемам правового регулювання превентивного поліцейського заходу – поліцейського піклування. Здійснено аналіз наукових праць, автори яких вивчали особливості процедури поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб. Охарактеризовано нововведений правовий інститут «поліцейське піклування», визначено правовий статус дитини. Установлено, які якості повинен мати працівник поліції для ефективного забезпечення прав та інтересів дитини. Надано відповідні рекомендації з удосконалення регулювання правовідносин у сфері поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб. Зосереджено увагу на найбільш розповсюджених помилках, яких припускаються практичні працівники під час застосування вищезазначеного поліцейського заходу.

Ключові слова: неповнолітні, поліцейське піклування, протокол поліцейського піклування, захист прав дітей.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Забезпечення законних інтересів і прав дітей є пріоритетним напрямом діяльності будь-якої розвинутої правової держави. Кожна держава світу розробляє, ухвалює та втілює в життя такі нормативно-правові акти, які намагаються у повному обсязі захищати економічні, соціальні, природні (невід’ємні) та матеріальні права неповнолітньої особи. Доказом цього є ухвалення великої кількості нормативно-правових актів як національного, так і міжнародного рівня, зміст яких закріплює вищезазначені положення.

Наша держава на чолі з органами державної влади останніми роками більш відповідально ставиться до проблемних ситуацій,

пов'язаних з неповнолітніми, а саме представники державної влади, діяльність яких є пов'язаною безпосередньо з неповнолітніми, більш суворо спостерігають за умовами проживання дітей з неблагополучних сімей, частіше відвідують заклади освіти з профілактичними бесідами для недопущення правопорушень з боку неповнолітніх, у разі надходження інформації про нужденних дітей уживають усіх необхідних заходів для з'ясування причин, надання допомоги й недопущення негативних наслідків, які можуть вплинути на порушення прав дітей. Не стоять осторонь і працівники поліції, які є одними з провідних у захисті прав та інтересів дітей.

Необхідно пам'ятати, що навіть якщо неповнолітня особа вчинила правопорушення, то за нею залишаються всі її права, закріплені Конституцією України (право на життя, право на свободу й особисту недоторканність, право на повагу до особистого і сімейного життя тощо) й іншими нормативно-правовими актами, тому що одним із важливих завдань нашої держави є захист наданих дитині чинним законодавством прав.

Особливу роль у захисті прав та інтересів відіграють працівники Національної поліції України як представники правоохоронних органів нашої держави, діяльність яких спрямовано на запобігання вчиненню правопорушень з боку дітей і дітьми, а також проявам небезпеки щодо них.

Уважаємо, що прорив у сфері захисту прав неповнолітніх відбувся з ухваленням законодавчим органом влади нашої держави нового положення щодо діяльності Національної поліції України, а саме запровадження у практичну діяльність нового, раніше не відомого поліцейського заходу – поліцейського піклування, де особливим суб'єктом є діти.

Стан дослідження проблеми

Серед учених, які тією чи іншою мірою здійснювали дослідження питання особливостей поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб, необхідно відзначити таких, як О. М. Бандурка, А. Т. Комзюк, В. К. Колпаков, Н. В. Лесько, Т. Г. Корж-Ікаєва, О. А. Чернецький, Ю. І. Ковальчук, Р. М. Опацький, Н. М. Кретовська, Є. С. Зеленський та ін. Однак їхні дослідження або частково розкривають особливості поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб, або не враховують положення оновленого законодавства у цій сфері. Наразі існує потреба в дослідженні та деталізації процедури поліцейського піклування щодо неповнолітніх і забезпечення надання якісних послуг неповнолітнім для ефективного захисту їх прав та інтересів.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – визначити проблемні питання, що виникають у процесі реалізації поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб.

Для досягнення поставленої мети у статті виконано такі завдання: охарактеризовано нововведений правовий інститут «поліцейське піклування», визначено правовий статус дитини, окреслено, які якості повинен мати працівник поліції для ефективного забезпечення прав та інтересів дитини, дано відповідні рекомендації з удосконалення регулювання правовідносин у сфері поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб.

Наукова новизна дослідження

Уперше комплексно досліджено основні елементи процедури застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх дітей. Визначено правовий статус дитини, подано комплексну характеристику визначення піклування, встановлено обставини та види допомоги, які необхідно надавати неповнолітній особі під час поліцейського піклування, для ефективного захисту її прав та інтересів. Розглянуті в роботі проблеми належать як до теорії, так і до практики застосування.

Виклад основного матеріалу

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» поліцейський може застосовувати поліцейські заходи превентивного або примусового характеру. Поліцейські заходи спрямовано на обмеження прав і свобод людини незалежно від її віку. Застосування цих заходів здійснюється в межах законодавства із дотриманням принципів законності, гуманності, ефективності, необхідності та пропорційності. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України. Вищезазначений Закон закріплює дві основні групи поліцейських заходів: превентивні поліцейські заходи та примусові поліцейські заходи.

У межах нашої статті ми розглядатимемо саме превентивний поліцейський захід, головними завданнями якого є профілактика правопорушень, захист публічної, громадської безпеки та недопущення вчинення правопорушень особами різного віку.

У статті 31 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено превентивні поліцейські заходи, які може застосовувати співробітник поліції під час виконання покладених на нього обов'язків¹. Новелою вищезазначеного Закону є абсолютно новий для нашої держави окремий превентивний поліцейський захід – поліцейське піклування. Ураховуючи те, що цей поліцейський захід є новелою національного законодавства, його правова природа, поняття, сутність, ознаки і

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.09.2021).

практичне значення потребують додаткового дослідження як з боку науковців-правознавців, так і з боку практичних співробітників, уповноважених застосовувати поліцейське піклування як необхідний превентивний захід.

Термін «піклування» формально визначено в нормативно-правових актах, юридичних словниках і доктринах права.

Цивільний кодекс України у ст. 55 зазначає, що «піклування встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки». А ст. 59 цього Кодексу передбачає, що «піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена»¹.

За Академічним тлумачним словником української мови піклування – це дія зі значенням піклуватися. Саме слово «піклуватися» розглядається у кількох значеннях: виявляти увагу, турботу про потреби кого-, чого-небудь; виявляти неспокій з приводу влаштування кого-, чого-небудь, клопотатися про когось, щось; дбати про кого, що-небудь, робити послуги, допомагати, створювати необхідні умови; бути в стані тривоги, тривожитися, хвилюватися через кого-, що-небудь².

Юридична енциклопедія визначає піклування як одну з форм правового захисту правових і майнових прав та інтересів громадян [1, с. 559].

Відповідно до Наказу Державного комітету України у справах сім'ї та молоді від 26 травня 1999 р. № 34 піклування є особливою формою державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишилися без піклування батьків, і повнолітніх осіб, які потребують допомоги щодо забезпечення їх прав та інтересів. Піклування встановлюється також для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки³.

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.09.2021).

² Піклуватися // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/pikluvatysja> (дата звернення: 10.09.2021).

³ Про затвердження Правил опіки та піклування : Наказ Держ. комітету України у справах сім'ї та молоді, М-во освіти України, МОЗ України, М-ва праці та соц. політики України від 26.05.1999 № 34/166/131/88 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99> (дата звернення: 10.09.2021).

Здійснивши аналіз нормативно-правових актів та енциклопедичних джерел, можна дійти висновку, що держава на чолі з органами державної влади ухвалює на різних законодавчих рівнях нормативні правові акти, які регулюють правові відносини у сфері піклування, тим самим виявляє турботу й увагу та надає допомогу суб'єктам, які потребують встановлення піклування.

Не стоять осторонь і працівники поліції як представники виконавчої гілки влади, які здійснюють поліцейське піклування, спрямоване на надання належної допомоги й турботи особам, які мають у цьому потребу.

Законодавство України деталізує коло суб'єктів, щодо яких може здійснюватися такий поліцейський захід: щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду; особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення; особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі; особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі¹.

Повністю погоджуємося з думкою Є. С Зеленського, що неповнолітні особи є найбільш незахищеними із тих осіб, стосовно яких може встановлюватися поліцейське піклування, оскільки права та свободи дитини є однією з найбільших соціальних цінностей будь-якої держави світу. На міжнародному рівні закріплено обов'язок кожної держави забезпечити дитині такий захист і піклування, які є необхідними для її благополуччя, беручи до уваги права та обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вони вживають усіх відповідних законодавчих та адміністративних заходів [2, с. 117].

Згідно із ст. 6 Сімейного кодексу України неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років².

Закон України «Про Національну поліцію України» закріплює, що поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб є превентивним поліцейським заходом³. Це пояснюється тим, що відповідний захід

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.09.2021).

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 10.09.2021).

³ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.09.2021).

спрямовано на попередження та недопущення вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень з боку неповнолітніх, а також стосовно них. Суб'єктом, щодо якого застосовується поліцейське піклування, є діти. Суб'єктом, який застосовує поліцейське піклування, є виключно співробітники поліції.

Під час застосування поліцейського піклування особливе значення законодавець надає правам людини і громадянина. У цьому контексті необхідно розуміти можливості вчиняти відповідні дії, які надано особі згідно з чинним законодавством, а також мати можливість вимагати від працівників поліції вчинення їх під час застосування відповідного превентивного заходу. Ця думка аргументується тим, що права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю будь-якої розвинутої правової держави світу.

Документально такий превентивний захід оформляється у вигляді протоколу, складеного поліцейським, у якому зазначаються місце застосування поліцейського піклування, час узяття дитини під піклування поліцейським і дата застосування цього заходу. Якщо вилучалася зброя чи інші підозрілі предмети, це теж зазначається у протоколі. Застосовуючи поліцейське піклування, працівник поліції повинен зазначити підстави такого застосування і прийняти заяви, скарги чи клопотання особи, якщо вона має бажання їх викласти в письмовому вигляді. Також працівник поліції повинен звернути увагу на наявність або відсутність тілесних ушкоджень, які видно на тілі дитини.

Відповідний протокол обов'язково підписує співробітник поліції та особа, стосовно якої вживалося поліцейське піклування. Якщо особа усвідомлює свої дії і здатна керувати ними, поліцейський обов'язково повинен вручити їй копію протоколу під розпис. Якщо є достатні підстави вважати, що особа не може усвідомлювати свої дії і керувати ними, протокол можна не надавати особі для підписання. У вищезазначеному випадку протокол надається особі чи органу, яким передається особа, щодо якої застосовувалося поліцейське піклування.

Однак на практиці існує безліч недоліків, які допускають працівники поліції під час оформлення такого виду протоколу. Непоодинокими є випадки, коли під час внесення відомостей до протоколу поліцейський робить виправлення, закреслення, використовує коректор для виправлення помилок, вносить додаткові відомості після того, як протокол про поліцейське піклування було підписано особою, стосовно якої його складено. Часто стаються випадки, коли працівник поліції зовсім не складає протокол про поліцейське піклування, а натомість оформлює рапорт про застосування поліцейського піклування, тим самим порушуючи чинне законодавство. Це говорить про прояви

недосконалого вивчення наявного законодавства у сфері адміністративної діяльності поліції або правового нігілізму, що, у свою чергу, призводить до порушення прав людини незалежно від її віку.

Застосування розглядуваного превентивного заходу до неповнолітньої особи має певні особливості. Головною його відмінністю є те, що поліцейський негайно повинен довести до відома батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, органу опіки чи піклування про місце, де перебуває дитина. Застосовуючи поліцейське піклування щодо неповнолітньої особи, поліцейський повинен так само, як і повнолітній особі, пояснити їй її права. Звичайно, якщо особа малолітня (наприклад, віком до 10 років), їй важко зрозуміти прописані законодавством її права. Тому головним завданням працівника поліції є здійснити все, щоби права людини не були порушені, забезпечити дотримання прав і свобод неповнолітньої особи. Важливо, щоб працівник поліції опанував психологічні прийоми спілкування з неповнолітньою особою, зміг зрозуміти її потреби, мав бажання та змогу допомогти в їх задоволенні.

Окрім забезпечення захисту прав і свобод неповнолітньої особи та надання їй необхідної допомоги, працівник поліції повинен вжити заходів щодо з'ясування обставин, за яких дитина залишилася у скрутному становищі, без догляду з боку дорослих осіб. Ці обставини, звісно, можна встановити під час бесіди з дитиною, коли вона вже заспокоїться. У цьому процесі налагодження контакту важливо, щоби працівник поліції використовував психологічні й комунікативні прийоми у спілкуванні з дітьми. Якщо йому вдасться встановити винних у цьому осіб, необхідно обов'язково застосувати щодо них відповідні передбачені законодавством заходи.

Захист прав дитини також вимагає надати їй необхідну медичну допомогу (викликати швидку, завезти до лікарні), проконсультувати з питань правового поля (повідомити про ситуацію, що склалася, працівників сектора ювенальної превенції, які, у свою чергу, повідомляють батьків, заклади освіти, органи опіки чи піклування; з'ясувати причини, з яких неповнолітній опинився у такій ситуації), застосувати психологічні прийоми у спілкуванні з дитиною (заспокоїти дитину, підтримати її емоційний стан, розмовляти з нею дружньо, спокійно і врівноважено, переконати її, що ви – саме та людина, яка намагається допомогти їй), надати їй матеріальну допомогу (забезпечити харчуванням, одягом згідно з погодними умовами, знайти належне місце для відпочинку дитини).

На нашу думку, повноцінним, усебічним, повним та ефективним забезпеченням прав та інтересів дитини буде вважатися тоді, коли їй буде надано всі необхідні заходи – прояви турботи, в такому разі застосування цього поліцейського заходу буде ефективним та цілеспрямованим.

Висновки

З урахуванням вищезазначеного пропонуємо науковій спільноті такі висновки:

– закріплення за законодавчому рівні поняття, особливостей, правової природи та процедури поліцейського піклування є значним кроком до захисту законних інтересів людини та громадянина, адже особливим, найменш захищеним суб'єктом є неповнолітні;

– поліцейське піклування вперше на законодавчому рівні закріплено як превентивний поліцейський захід, що позитивно впливає на взаємовідносини між співробітниками поліції та населенням;

– недостатньо врегульовано строки, протягом яких працівник поліції може здійснювати поліцейське піклування стосовно дітей; у більшості випадків працівники поліції оформлюють факт поліцейського піклування не протоколом поліцейського піклування, а рапортом, що є порушенням законодавства;

– необхідно обов'язково проводити зі співробітниками поліції тренінги і курси підвищення кваліфікації з проблемних питань щодо психологічних прийомів спілкування з неповнолітнім у несприятливих, складних та конфліктних ситуаціях, де детально вивчатимуться тактичні та психологічні прийоми процедури спілкування з дітьми;

– слід закріпити в Законі України «Про Національну поліцію» строки застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх та передбачити, де саме мають перебувати суб'єкти, стосовно яких буде здійснено такий захід.

Список бібліографічних посилань: 1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. 720 с. 2. Зеленський Є. С. Поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 35, ч. 1, т. 2. С. 117–121.

Надійшла до редколегії 29.09.2021

Medvedenko S. V., Zaburanny M. V. Specific Features of Police Care Regarding the Minors

The article is focused on the problems of legal regulation of preventive police action – police care. The authors have carried out the analysis of scientific works, the authors of which studied the peculiarities of the procedure of police care in regard to minors. The newly introduced legal institution of “police care” has been characterized; the legal status of a child has been determined. The authors have established the qualities of a police officer to effectively ensure the rights and interests of children. The authors have provided the relevant recommendations for improving the regulation of legal relations in the field of police care regarding the minors.

The authors of the article have revealed the most topical issues regarding the procedure for the application of police care in regard to minors.

A detailed theoretical characteristic of the procedural registration of police care has been provided. The requirements for the minutes form on the application of police care have been provided in details. The most frequent mistakes made by police officers in recording this fact have been characterized. The authors of the article have clarified the types of assistance provided by police officers to minors in order to achieve effective protection of the rights and interests of the latter.

It has been proved that enshrining the concepts, specific features, legal nature, procedures of police care at the legislative level is a significant step towards protecting the legitimate interests of a man and citizen, where minors are special, least vulnerable subjects. Unfortunately, the timeframe for a police officer to take police care in regard to children has not been clearly defined. It has been established that police officers in most cases draw up the fact of police care not with police care sheet, but with a report, which is a violation of the law.

The authors have expressed the suggestion on the need to conduct trainings with police officers, courses of advanced training on problematic issues in the field of psychological methods of communication with minors in adverse, difficult, conflict situations, where they would study in details the tactical, psychological methods of communication with children.

Key words: minors, police care, police care sheet, children rights protection.

